

פירמידה ממשלתית

הונאות פונזי אינן רק מנת חלקם של נוכלים. לאורך ההיסטוריה היו מקרים בהם מדינות ניהלו הונאות ענק נגד אזרחיהן - החל מבריטניה במאה ה־18 וכלה בלבנון במאה ה־21 < יהודה ברלב

"בועת הים הדרומי"

מהמונפול שלה. עם זאת, לאור שמועות, אשר לו במניי פולציות כספיות ופרסומים מטעים, ערך מניית החברה עלה ונסק עוד יותר כאשר הרחיבה את פעילותה בהסדרת החוב הממשלתי: מ־128 ליש"ט בינואר 1720 ל־175 ליש"ט בפברואר, ל־330 ליש"ט במארס ול־550 ליש"ט בסוף מאי, לאחר חתימה עם הממשלה על הסכם איחוד האש"ראי. מקדמי מכירות או נוכלים שכנעו את אלה שלא עלה בידם לקנות את המניות בגלל מחירן הגבוה, ליטול הלוואה לצורך רכישת המניות. באוגוסט 1720 מחיר המניה הגיע לשיא – מעל 1,000 ליש"ט. בספטמבר, לאחר שהחברה קרסה בפתאומיות, מחיר המניה צנח ל־124 ליש"ט, קרוב למחיר ההנפקה המקורי שלה. הבועה הכלכלית וההתרסקות בעקבותיה נדעה לשמצה בשם "בועת הים הדרומי" – אירוע שגרם לאלפי משקיעים לאבד את הונם ולכ"לכלה הלאומית להצטמצם באופן משמעותי. לאחר התפוצצות הבועה נערכה חקירה פרלמנטרית כדי לגלות את הסיבות לאירוע. התברר, כי מייסדי התוכנית עסקו במסחר במידע פנים. הם השתמשו בידע מוקדם על העסקאות שנחתמו עם החברה על איחוד החוב הממשלתי כדי להפיק רווחים גדולים מרכישת חוב מראש. שוחד ענק ניתן לפור ליטיקאים, כולל שלושה שרים מכהנים, כדי לתמוך בחוקים הנחוצים לתוכנית. כספי החברה שימשו לרכישת מניות שלה, ולאנשי ציבור ונבחרים שרכשו מניות ניתנו הלוואות במזומן, שהיו מנובות באותן מניות, כדי שיוכלו לרכוש מניות נוספות. כדי לעודד רכישת מניות, הציבור הוזן בציפייה לרווחים ממסחר עם דרום אמריקה, אך מחירי הבועה עלו הרכה מעבר למה שהרווחים בפועל של העסק (סחר העבדים) יכלו להצדיק.

אירוע "בועת הים הדרומי" שהתרחש בבריטניה במאה ה־18 אינו אירוע הונאה מסוג פירמידה, אולם התבצע על ידי המדינה. זהו אירוע מכונן בהיסטוריה הכלכלית של בריטניה שהביא לשינויים רבים בחקיקה, בדיווח ובארגון הממשל הפיננסי, אשר השפעתם ניכרת עד היום. בשנת 1714 הסתיימה מלחמת הירושה הספרדית בין בריטניה, הולנד ואוסטריה לבין צרפת, ספרד ובוואריה. כבר במהלך המלחמה היו לממשלה הבריטית חובות כבדים, ללא אפשרות לגייס כספים מהבנק של אנגליה, שהוקם כ־20 שנה קודם לכן כחברה פרטית והחזיק במונפול על הלוואות למשרד האוצר הבריטי. שר האוצר חיפש דרכים חדשות לשיפור המערך הכספי של ממשלת הוד מלכותה. עלה רעיון שכל הנושים יעבירו את החוב לחברה חדשה שתקום לשם כך – חברת הים הדרומי (הכיניו שניתן לדרום האוקיינוס השקט, או בשמה הרשמי: המושל וחברת הסוחרים של בריטניה הגדולה, במסחר לים הדרומי ולחל"קים אחרים של אמריקה, ולמען עידוד הדיג), שבתמורה תנפיק להם מניות בערך הנקוב של החוב. הממשלה תשלם לחברה תשלום שנתי השווה ל־6% ריבית בתוספת הוצאות, אשר יחולק לבעלי המניות כדיברנד. בינואר 1711 נוסדה חברת הים הדרומי כחברת מניות, כשותפות ציבורית-פרטית, כדי לאחד ולהפחית את עלות החוב הלאומי. על מנת לייצר לחברה מקורות הכנסה, הוענק לה בשנת 1713 מונפול (Asiento de Negros) לספק עבדים אפריקנים לאיים בים הדרומי ובדרום אמריקה. באותה עת ספרד ופורטוגל שלטו ברוב דרום אמריקה, ולפיכך לא היה סיכוי ריאלי למסחר וחברת הים הדרומי מעולם לא השיגה רווח משמעותי

משה: אתה יודע איך נוצרו הפירמידות במצרים?
שלמה: אחרי כל קומה הנדרייה קצצה את התקציב ודושה להפחית ב־5% את מספר האבנים, כחלק מתוכנית ההתייעלות של הגנר. משה: ואיפה היתה הממשלה בעניין?
שלמה: ועדת החקירה טרם סיימה את עבודתה.

הונאות מסוג פירמידה, המוכרות גם כהונאות פונזי, הפכו לנפוצות מראשית המאה ה־20. הונאת הפירמידה בצורתה הפשוטה ביותר היא זו בה הנוכלים מצליחים לשכנע משקיעים להשקיע ברעיון כלכלי (ישים או שאינו ישים), עם הבטחה לקבלת תשואה גבוהה. בפועל, תשלום התשואה מתבצע מתוך ההשקעות של המשקיעים החדשים. ככל שהתפתחו אמצעי התקשורת והכ"לם הפיננסיים הזמינים לציבור, גדל מספר האירועים מסוג זה בהיקפים משתנים – מאירועים בהיקפים קטנים עד למנהיג אירוע ברמת המדינה, אף אם אין מעורבות פורמלית של הממשלה, אלא רק בהכשרת הקרקע לאירוע. לאורך ההיסטוריה עמדו ממשלות בפני משברים כלכליים שאיימו, בין השאר, על היציבות השלטונית וחייבו פתרונות יצירתיים להתמודדות עם המשבר. אחד הפתרונות שלהן היה יצירת פירמידת הונאה כמשאב כספי. מאמר זה מציג מספר הונאות שהיתה להן השפעה ברמה הלאומית ואף מעבר לכך. ככל שאנו מתקדמים לזמננו, אנו רואים אירועים מתוחכמים יותר של הונאות פירמידה ומעורבות רבה יותר של המדינה.

רו"ח יהודה ברלב,
ברלב ושות' - ביקורת חקירתית

מייסדי התוכנית השתמשו בידע מוקדם על העסקאות שנחתמו עם החברה על איחוד החוב הממשלתי כדי להפיק רווחים גדולים מרכישת חוב מראש. שוחד ענק ניתן לפוליטיקאים, כולל שלושה שרים מכהנים, כדי לתמוך בחוקים הנחוצים לתוכנית. לאנשי ציבור ונבחרים שרכשו מניות ניתנו הלוואות במזומן, כדי שיוכלו לרכוש מניות נוספות

אקדח בראשו; למחרת נפטר. מותו גרר תיאורית קונספירציה של האופוזיציה הימנית, לפיה המשטרה אחראית למוותו על מנת להגן על ראש ממשלת צרפת ובכירים נוספים, כולל אנשי המפלגה הרדיקלית השמאלית. 22 מעיתוני פריז דיווחו על מותו, 14 מהם – כהתאבדות.

ההנחה היתה, כי מה שהביא לבסוף למותו של אלכסנדר סטביסקי ולפגיעה במוניטין של מקורביו הפוליטיקאים והוציא את הציבור משלוותו, היו המכירות של איגרות חוב בתרמית לחברות ביטוח חיים במאות מיליוני פרנקים. זאת, לאחר התייעצות עם שר המושבות הצרפתי, שהתייעץ עם שר המסחר, שהתייעץ עם ראש עיריית באיון, שהתייעץ עם מנהל בית עבוט, שהתייעץ עם סטביסקי. כך, גם השר שהיה ממונה על מוסדות כספיים בתחום הביטוח הסוציאלי, הורה למנהלי המוסדות לרכוש איגרות חוב של באיון.

לאחר מותו של סטביסקי התפרסמו פרטים על עברו הפלילי העשיר, קשריו עם הממסד הצרפתי ומותו השנוי במחלוקת. ב־27 בינואר נאלץ שוטאן להתפטר, עקב הלחץ הציבורי והגילויים העיתונאיים שקשרו בכירי ממשל ובכירים במפלגה הרדיקלית ובמשטרה למעשי הונאות של סטביסקי. אחת מפעולותיו הראשונות של ראש הממשלה החדש היתה פיטוריו של ראש

עיריית באיון בסך 200 מיליון פרנק, בערבות ממשלתית. אלו התגלו כחסרות כיסוי, לא לפני שהתקבלו בחום בבורסה לניירות ערך של פריז. סטביסקי נעצר פעמים רבות לפני כן בעוון הונאות שונות, אך שוחרר תמיד לפני משפט. המשפט הראשון נגדו באישום של הונאה היה ב־1927. בדיעבד התברר שמפקד המשטרה, שדאג 19 פעם לשחרורו של סטביסקי בערבות, היה ניסו של ראש ממשלת צרפת, קאמי שוטאן, אך הלה הכחיש כל קשר למקרים. שופט שטען שהוא מחזיק במסמכים סודיים הקשורים לסטביסקי, נמצא מאוחר יותר ערוף ראש.

סטביסקי שמר על חזות מהוננת באמצעות קשריו עם אנשים רבים בתפקידים בכירים. אם עיתונאים ניסו לחקור את עסקיו, הוא קנה אותם – או באמצעות חזי פרסום שמנים, או על ידי קניית העיתון עצמו.

מנהל הבנק שהנפיק את איגרות החוב חסרות הערך הטיל את האשמה על ראש העיר באיון. ראש העיר טען לחסינות בהיותו חבר פרלמנט, אולם נאסר על פי סעיף השולל חסינות במקרה של זיוף תעודות רשמיות על ידי איש ציבור. המצוד אחרי סטביסקי גבר. בדצמבר 1933 שוב הוצא נגדו צו מעצר, אך גם הפעם הצליח לחמוק ולהיחבא. בינואר 1934 נתפס סטביסקי על ידי המשטרה בטריה בעיר שאמוני, כשהוא פצוע אנושות לאחר שניסה להתאבד בשתי יריות

כתוצאה מן החקירה, מספר פוליטיקאים עברו מסע הכפשה, והוחרמו נכסים בטובת הרווח של מי שהרוויחו מהחברה באופן בלתי מוסרי (רובם היו עשירים ונשארו כאלה). החברה המשיכה לפעול במשך יותר ממאה שנה לאחר הבעה, בהיקפים שוליים. התרסקותה ביססה את מעמדו של בנק אנגליה כבנק הבלעדי הפועל מול החוב של ממשלת הוד מלכותו ולמעשה הבנק של ממשלת בריטניה, על אף היותו חברה פרטית.

פרשת "סשה היפה"

אלכסנדר (סרז') סטביסקי, או בכינויו "סשה היפה", היה נוכח שהיגר לצרפת מרוסיה בראשית המאה ה־20. סטביסקי ניסה את כוחו בעבודות שונות: זמר בבית קפה, מנהל מועדון לילה, עובד בית חרושת למזון ומפעיל מאורת הימורים. בשנות ה־30 ניהל בתי עבוט עירוניים בעיר באיון והתמזג בחוגים מיננסיים בעיר. את הונט המשמעותי עשה ממכירת איגרות חוב של הקופה הלוואות ולמשכנתאות של באיון, שהיו מגובות בערבות של מה שהוא כינה "הפנינים של קיסר רית גרמניה המנוחה" – שלימים התבררו כ"זכוכיות" חסרות ערך. בנקים בפריז אף ביצעו ניכיון שטרות עבור קופת הלוואות. בהמשך עבר סטביסקי להונאת פירמידה של מכירת איגרות חוב עיוניות מזויפות של

ובלונדרון. כעבור עשור הבנק כלל מעל 400 סניפים ב-70 מדינות עם נכסים של 20 מיליארד דולר.

המבנה הפלילי הייחודי של BCCI היה מרכיב חיוני בצמיחתו המהירה והוא זה שהביא באופן בלתי נמנע לקריסתו בתחילת שנות ה-90. מבנה זה נועד להתחמק מרגולציה או פיקוח של ממשלות מערביות ולהקל על פעילות הבנק, כך שלאף מאסדר (רגולטור) לא תהיה תמונה מלאה והבנה של פעילותו.

שלא כמו כל בנק רגיל, כבר בתחילת דרכו הורכב BCCI משכבות של תאגידים הקשורים זה בזה באמצעות סדרת חברות אחזקה, שותפויות, חברות-בנות, בנקים בתוך בנקים, עסקאות פנים, אנשי קש, מקלטי מס וגא' מניות מוסתרות. מבנה זה אפשר ל-BCCI להתחמק מהגבלות משפטיות וחוקיות על תנועת הון וסחורות כעניין של שגרה יומיומית. המנהלים ב-BCCI יצרו מנגנון אידיאלי מבחינתם להקלה על ביצוע פעילותם הבלתי-חוקית, כולל הפעלת פקידים רבים מהממשלות שאת חוקיהן BCCI הפר. מעשי העבריינות של BCCI כללו: סיוע למעשי הונאה על ידי לקוחות הבנק בהיקף של מיליארדי דולרים; הלבנת הון באירופה, אפריקה, אסיה ואמריקה; תשלומי שוחד לפקידים ברוב המקומות הללו; תמיכה בכספי טרור; סחר בגנשק; מכירת סגור לוגיות גרעיניות; סחר בבני אדם; העלמת מות מס; הברחות כספים ומוצרים; רכישות בלתי חוקיות של בנקים ומקרקעין; ומגוון של פשעים פיננסיים כיד הדמיון הטובה על פקידיו הבנק ולקוחותיו.

BCCI שיחד באופן שיטתי מנהיגים ואישים פוליטיים ברחבי העולם. מערכות היחסים שנוצרו נוצלו באופן שיטתי להפקת מזומנים הדרושים לתמיכה בבנק. בין השאר, הסכמה של דמות בכירה להפקיד כספים של הבנק המרכזי ב-BCCI; קבלת טיפול בלעדי במדינה לאשראי בשוק הסחורות; יחס מועדף על כספים שנכנסים ויוצאים מהמדינה; זכות להחזיק בנק, בחשאי במידת הצורך, במדינות שבהן בנקים זרים לא היו חוקיים; ואמצעים מפקקים אחרים להבטחת נכסים או רווחים.

בשנת 1977 תכנן BCCI לחדור לשוק האמריקני באמצעות רכישה חשאית של

להפגנה אלימה שטררה תגובה של המשטרה. התוצאה היתה קשה - 16 ספגנים הרוגים ומאות פצועים. ב-9 בפברואר נאלץ גם ראש הממשלה החדש להתפטר.

השערוריה שיצר סטביסקי עירבה אישים מהפוליטיקה, מהחברה הגבוהה ומהאליטה הספרותית-אינטלקטואלית של פריז. משפטם של 20 אנשים הקשורים לסטביסקי החל בשנת 1935, 14 מהנאשמים, כולל אלמנטו של סטביסקי, שני מושגים לים וגנרל אחד, זוכו בשנה שלאחר מכן, לא ניתן מענה לשאלה להיכן נעלם עושרו של סטביסקי.

פרשת סטביסקי היתה פרשת שחיתות שלטונית שהותירה את צרפת מוחלשת כלכלית ופוליטית מבפנים, אולם לא רק את צרפת. הפרשה היתה סמל לשחיקה רחבה יותר של ערכים ומוסדות דמוקרטיים באירופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה.

פרשת BCCI

בשנות ה-70 של המאה ה-20 החלה להתגלגל פרשת BCCI (Bank of Credit and Commerce International). הבנק נוסד בשנת 1972 על ידי מיליונר פקיסטני, וטרם בלורקסמבורג עם משרדים ראשיים בקראצ'י

הדרך היחידה של הבנקים הלבנונים לעמוד בכך, היתה כמו בפירמידה קלאסית: לשלם למפקידים הראשונים בכספם של האחרונים. ברגע שהציבור הבין זאת, הכל קרס. בשנת 2019 הבנקים כבר לא היו מסוגלים להחזיר את הכספים שהופקדו אצלם. רשמית, שער החליפין נותר ללא שינוי, אבל בחיי היומיום איבדה הלידה למעלה מ-98% מאז 2019 ועד 2021. שיעור האינפלציה הגיע השנה ליותר מ-100%

משטרת פריז. צעד זה גרם למשבר ממשלתי בפברואר 1934. ב-6 בפברואר התארגנה הפגנת ענק של כמה קבוצות שמרניות, אנטישמיות, מלוכניות ופשיסטיות, שעד מהרה התדרדרה

להמשך הפעילות. כתוצאה מכך, שינתה החברה את פעילותה ועברה הסבה לתחום הפיננסים על ידי מכירת מניות אמריקניות למשקיעים רוסיים, ללא הצלחה יתרה.

בדצמבר 1992 הוקמה MMM-INVEST כקרן להשקעות לפי שיטה שהיתה נהוגה בכלכלות במערב במרכז אירופה ובמזרחה בשנות ה-90, של מכירת פנקסי תלושים להשתתפות בחברות ממשלתיות, כתחליף למניות. בשנה הראשונה בעלי החברה יצאו בקמפיין שיווקי אגרסיבי ויקר, כולל בטל-ויזיה ובעיתונות. בפרברואר 1994 הנפיקו הבעלים מניות MMM לציבור עם הבטחה לתשואה שנתית של 3,000%. מחירי המניה נקבעו על ידי מייסדי החברה והועלו באופן מתמיד בהתאם לסיסמה: "היום תמיד יקר יותר מאתמול". מחיר המניה, שהחל ב-1,000 רובל, לא תאם לשום דבר במציאות. שיווק המניות לווה בנימיקים שונים, למשל כרטיסי מטרו חינם ליום מסוים.

ההצלחה הרקיעה שחקים, מדי יום נכנסו לקופת החברה מיליוני דולרים ממכירת מניותיה. הצלחת MMM הביאה להקמת חברות דומות, שכולן ניהלו מסעות פרסום אגרסיביים בטלוויזיה ובחבטחות לתשואות גבוהות. אחת החברות אף הכטיחה תשואה שנתית של 130,000%.

ביולי 1994 הגיע מחיר המניה ל-125 אלף רובל. התשלומים לבעלי המניות נעשו מכספי המשקיעים החדשים. משפט המפתח בקמפיין הפרסומי היה: "אין בעיות ב-MMM". המייסדים טענו, כי החברה מחזיקה בשליש מהתקציב הלאומי. המטרה, כפי שהוצגה בפני המשקיעים, היתה לרכוש נכסים ממשלתיים מהמדינה, כך שיהיו בידי העם ולא בידי האוליגרכים. בפועל, מניות MMM היו חסרות ערך וללא כל בטחונות. הכספים שהושקעו על ידי ההמונים הוצאו למקלטי מס מחוץ לרוסיה ונעלמו.

הפרסומים המסיביים באמצעי התקשורת על עליות במחיר המניות הביאו את נשיא רוסיה, בוריס ילצין, להוציא ביוני 1994 צו להגנה על המשקיעים מפרסומים כוזב. ביולי 1994 הוציא משרד האוצר הרוסי הודעה, לפיה MMM היא אחת מחברות ההשקעה שהנפיקו ניירות ערך ללא היתר. אלפי משקיעים צבאו על משרדי החברה ונדרש סיוע משטרתי לפיזור ההמונים; למחרת

תופעת הונאת הפירמידה באלבניה היתה חריגה בהיקפה. אלבנים רבים, כשני שלישים מהאוכלוסייה, היו מושקעים בהונאות שונות. בינואר 1997, לאחר הקריסה, השווי הנקוב של ההתחייבויות הסתכם ב-1.2 מיליארד דולר. בעקבות הקריסה החלו להתפשט הפגנות ברחבי אלבניה, שהובילו להפלת הממשלה ודרדורו את המדינה לאנרכיה ולמלחמת אזרחים שבה נהרגו כ-2,800 איש

הוגשו כתבי אישום ותביעות אזרחיות, ונחקרו חוקים למניעת תופעות דומות. אחת התביעות היתה של המפרקים של BCCI בכריטיניה נגד בנק אנגליה בסך 850 מיליון ליש"ט. הדיון נמשך 12 שנה והסיי תיים ב-2005, כשהמפרקים משכו את תביעתם לאור קביעת בית המשפט העליון לפיה התביעה "כבר אינה לטובת הנושים". במקרים אחרים הורשעו דמויות מפתח ונפסקו סכומי כסף ניכרים להשבה.

פרשת MMM

חברת MMM הוקמה בשנת 1989 וקיבלה את שמה משמותיהם של שלושת מייסדיה: סרגיי מורודני, וצ'יסלב מורודני ואולגה מלניקובה. היא נחשבת עד היום כהונאת הפירמידה הגדולה ביותר ברוסיה, ששאבה את השקעותיהם של 15 מיליון משקיעים. בשלב מסוים ניירות הערך שהנפיקה היו כה פופולריים, עד שהם הופצו כמקבילה לרובל ואף כתחליף למטבע חוץ.

החברה הוקמה להפעלת רשת של אגודות שיתופיות לייבוא מחשבים. בינואר 1992 שלטונות המס האשימו את החברה בעבירות מס וגרמו להתמוטטות הבנק הפנימי של MMM ולקשיים בגיוס אשראי

בנקים אמריקנים, תוך פתיחת סניפים שלו ברחבי ארה"ב, במטרה להגיע למיזוג המרסדות. הבנק נתקל בקשיים משמעותיים ביישום התוכנית עקב חסמים רגולטריים בארצות הברית. אלו עיכבו את כניסתו כשבע מדינות ובעיר וושינגטון, אך בסופו של דבר הוא הצליח לחדור גם לאזורים אלה.

בחקירה שהתקיימה בקונגרס האמריקני בסוף 1991 נאמר, כי BCCI לא היה בנק רגיל. הוא הוקם במכוון על מנת להימנע מהביקורת הרגולטורית. הבנק פעל תחת מעטה של סודיות בנקאית, תוך סיבוך העסקאות הפיננסיות על ידי בנקאים מקצועיים ומתוחכמים שפעלו בסודיות על מנת להסתיר תיר ולטשטש הונאות בהיקף ענק. בנוסף, חקירת הבנק צריכה להתמודד עם בדיקה של 3,000 לקוחות פליליים שכל אחד מהם הוא "חיק" בפני עצמו. אם "ירימו מסך" מכל אחד מהחשבוניות, ניתן יהיה למצוא ברישומי הבנק מימון לנשק גרעיני, סחר בנשק, סחר בסמים, ולמעשה את כל סוגי הפשע ואמצעי הפשע הקיימים ברחבי העולם.

על מנת להסביר את מלוא היקף הפעילות הפלילית של BCCI, צריך להכיר בכך שבבסיסו הבנק לא פעל להשיג תשואה גאה על השקעה באמצעות שימוש בכספים של מפקידים כמו שפועלים בנקים אחרים, אלא פעל כ"תוכנית פירמידה". הוא השתמש בכספי המפקידים החדשים כדי לשלם הוצאות שוטפות ולהחזיר כספים למפקידים קודמים, ויצר פירמידה של התחייבויות מצטברות, שבסופו של דבר ובאופן בלתי נמנע הביאו לקריסת BCCI.

עובדי הבנק ולקוחות העידו, כי היה זה בנק מאוד מוזר - כל הזמן שאף לקבל פיק"דונות מבלי לשים דגש על מתן הלוואות. התנהלות זו מתאימה לנף שמפעיל תוכנית פירמידה, שצריך עוד ועוד מזומנים כדי לתמוך בכל מערכת ההונאה שייצר. אנשי BCCI היו משכנעים פקידים מהבנק המרכזי ופקידי ממשל בכירים להפקיד את המט"ח של ארצם ב-BCCI, בתמורה להמרה של סכומי הכסף בשערי חליפין כלשהם ותשלומי שוחד. התוצאה: יתרות מט"ח של המדינה הופקדו בבנק ושימשו אותו.

נפילת BCCI הביאה לחקירות במספר מדינות, כולל ועדות חקירה בכתב המחרת. קיים בארצות הברית ובבריטניה ב-1992.

בית והקרן המגיעים למשקיעים הקוד" מים עולים על הכסף ששולם על ידי משקיעים חדשים, כדי למשוך משקיעים חדשים, מעלים את התשואה, אבל תשלומי הריבית הגדולים יותר מאלצים את היזמים/מפעילים שוב להעלות את הריבית.

בסופו של דבר, התשואות הגבוהות והחריגות מעוררות חשד ומתחילה בדיקה, או שהתוכנית אינה מסוגלת לבצע תשלומי ריבית. כאשר משקיעים מנסים להוציא את כספם, הם מגלים את האמת על התוכנית, שהתרסקותה מהירה – ובדרך כלל מלווה במעשי גניבה והונאה נוספים של היזמים/מפעילים, אם הם לא נעצרים קודם.

חלק מהחברות האלבניות ענו בדיוק על ההגדרה הזו: הן היו בחלקם תאגידו פיר" מידה טהורים, ללא נכסים אמיתיים, ובמקרים אחרים – עם השקעות "מעורפלות" לתאגידים הגדולים – VEFA, Gjallica ו-Kamberi – היו השקעות אמיתיות משמעותיות, רוחו שמועות לפיהן תאגידים אלה מעורבים בפעילויות פליליות – כולל הפרת סנקציות של האו"ם על ידי הברחת סחור רות ליוגוסלביה לשעבר – ואלו שימשו מקור לתשואות הגבוהות ששילמו. חברות התאגידים היו בעלות פעילות עסקית במשך זמן רב, במקרים מסוימים מאז 1992, כאשר בתחילת דרכם לא פעלו כהונאות, אולם בשלב מסוים, כנראה בתחילת 1996, גם חברות אלו הפכו לפעילות כהונאות פירמידה. כאשר הן קרסו, היה ברור שההתחייבויות שלהן עלו באופן מסיבי על נכסיהם.

לבנון

משבר כלכלי כבד פוקד את לבנון בשנים האחרונות, וברבעון השלישי של 2021 הניעה הכלכלה הלבנונית לסף התהום: קריסת המטבע; הבנקים הלבנוניים והבנקים הזרים במדינה מסרבים לאפשר משיכות כספים; אחוזי אבטלה גבוהים; מעל 50% תושבים מתחת לקו העוני – קנייה שבועית במכולת מחייבת הכנסה משפחתית ממוצעת של מספר חודשים; מחסור בתרופות בסיסיות; המתנה של שעות בתחנות דלק; הפסקות חשמל יומיות.

בשנות ה־90 של המאה ה־20, לבנון היתה "שווייץ של המזרח התיכון". איך קרה

בזאת הקריסה החלו להתפשט הפגנות ברחבי אלבניה, שהובילו להפלת הממשלה ודר" דרו את המדינה לאנרכיה ולמלחמת אזרחים שבה נהרגו כ־2,000 איש.

הסיבות שרבים כל כך מאזרחי אלבניה התפתו להשקיע בתוכניות היו, בין השאר: אלבניה הייתה המדינה הענייה, המבודדת והנחשלת ביותר באירופה; המעבר לכל" כלת שוק חופשי ופתוח לאחר נפילת הש" טון הקומוניסטי הפיח תקווה להתעשר" דות מהירה; רוב האוכלוסייה לא הכירה את המוסדות והשווקים הפיננסיים; מערכת פיננסית רשמית לקויה, שעודדה התפת" חות של שוק לא־רשמי שבתוכו צמחו תוכ" ניות הפירמידה; כשלים בממשל – הממשלה האלבנית אפשרה את המשך פעילות ההונאות ואף חלק מחבריה השתתפו בה.

במערכת הפיננסית הרשמית של אלבי" ניה היו מעט בנקים פרטיים. שלושת הבנ" קים הממשלתיים שהחזיקו ב־90% מהפ" קדונות הציעו ריבית ריאלית, אך היו להם חובות אבודים ניכרים, והבנק של אלבניה הטיל עליהם תקרות אשראי הדקות. מאחר שהבנקים לא הצליחו לספק את הביקוש של המגזר הפרטי לאשראי, צמח שוק אשראי לא־רשמי שהתבסס על קשרים משפחתיים ומומן בפיקדונות לזמן קצר. חברות ההל" וואות הבלתי־פורמליות נחשבו בתחילה כגורמים חיוביים ואף בעלות תרומה כלכ" לית חשובה. לצידן פעלו חברות שהשקיעו את הפיקדונות שקיבלו בעצמן, במקום לתת הלוואות. החברות הללו היו אלו שהפכו לתוכניות פירמידה.

בתוכנית פירמידה טיפוסית, קרן או חברה מושכות משקיעים בכך שהן מציעות תשואות גבוהות מאוד; תשואות אלו משר" למות למשקיעים הראשונים מתוך הכס" פים המתקבלים מאלו שמשקיעים לאחר מכן. התוכנית עצמה גרעינית – ההת" חייבויות עולות על הנכסים – כבר מיום פתיחתה לעסקים. בתחילה, כאשר החדשות על התשואות הגבוהות מתפשטות ומשקי" עים נוספים נשאבים פנימה, נצברים בחברה (או בכיסי היזמים/מפעילים) מזומנים רבים. במקרים מסוימים החברה מבצעת השקעות ראויה והוצאות ראוותניות של היזמים/מפעילים, פעולות המושכות משקי" עים נוספים. התוכנית מתנפחת עד שהרי

חדלה החברה מלפעול. מאחר שברוסיה לא היתה חקיקה נגד הונאות פירמידה, הפעילה הממשלה את החקיקה נגד הונאות מס. מחיר המניות צנח מ־115 אלף רובל ל־1,000 רובל. משקיעים איימו להתאבד והחלו התארג" ניות של משקיעים להשבת כספם. רוב בעלי המניות האשימו את הממשלה בהפסדיהם. החקיקה הסתיימה ב־1997 ללא ממצאים מרשיעים, אך נפתחה מחדש ב־1998. ב־2003 נעצר סרגיי מוורודני, באפריל 2007 הוא הורשע בביצוע הונאה ונדון ל־4.5 שנות מאסר, אך שוחרר כעבור חודש מאחר שישב כבר ארבע שנים במעצר.

הבנק העולמי בחן את האירוע ובעק" כותיו ניתנו הנחיות כיצד ממשלות צריכות לפעול במקרים כאלה, כולל:

- < הקמת גוף מאסדר מתפקד שכולל פיקוח גם על שווקים פורמליים וגם על לא־פורמליים.
- < פתיחת חקירה מיידית ומהירה כשעולה חשד לתוכנית פירמידה, או על ידי גורם במדינה או גורם מחוץ למדינה.
- < אם עולה שהחברה פועלת כתוכנית פירמידה, יש לסגור אותה מיידית ולהקפיא את הנכסים שלה.
- < על הממשלה להבהיר שלא תפצה משקיעים על הפסדיהם.

אלבניה

בשנים 1996–1997 עברה אלבניה משבר כלכלי חריף כתוצאה מהתמוטטות מזימת הפירמידה. קריסתן של כ־25 חברות שעסקו בהונאות פירמידה פיננסיות ענקיות, הותירה אזרחים רבים שהפסידו את כל חסכונותיהם. היועץ הכלכלי של הנשיא, שהביע התנגדות לפעילות הפירמידה של חברות אלה, נעצר ונכלא.

תופעת הונאת הפירמידה באלבניה היתה חריגה בהיקפה. יחס היקף ההונאה לטו"ל הכלכלה היה חסר תקדים, וההשלכות הפ" לטיות והחברתיות שלה היו דרמטיות. אלבנים רבים, כשני שלישים מהאוכלוסייה, היו מושקעים בהונאות שונות. בשיאן, הערך הנומינלי של התחייבויות התוכניות הסתכם בכמעט מחצית מהתמ"ג של המדינה. בינואר 1997, לאחר הקריסה, השווי הנקוב של ההת" חייבויות הסתכם ב־1.2 מיליארד דולר. בעק"

בפברואר 1994 הנפיקו הבעלים מניות MMM לציבור עם הבטחה לתשואה שנתית של 3,800%. מחירי המניה נקבעו על ידי מייסדי החברה והועלו באופן מתמיד בהתאם לסיסמה: "היום תמיד יקר יותר מאתמול". מחיר המניה, שהחל ב-1,800 רובל, לא תאם לשום דבר במציאות. שיווק המניות לווה בגימיקים שונים, למשל כרטיסי מטרו חינם ליום מסוים

סאפ - כאמור, ללבנון פוזרה גדולה ובמק" ביל משטר מס נמוך המוטה לטובת העשי" רים. הטלת אגרה על הדרך הזולה שבה לבנון נים רבים שמרו על קשר עם קרובי משפחה, כאלטרנטיבה לשיחות טלפון יקרות, היתה הרת אסון. המונים מתוסכלים חועמים יצאו לרחובות להפגנות מחאה אלימות וקראו להפלת הממשלה.

< מגיפת הקורונה פגעה בכלכלה השבריי רית של המדינה. ההכנסות מתיירות, שהיוו 18% מהכנסות המדינה לפני המגיפה, נפגעו קשות.

< הפיצוץ בנמל ביירות באוגוסט 2020 גרם למותם של יותר מ-200 איש ולהרס עצום בכמה שכונות הגובלות בנמל. תושבים רבים שבתיהם נפגעו אינם מסוגלים לעמוד בעלות השיקום.

בנוסף, הכלכלה הלבנונית מלקקת את פצעייה מהונאות הפירמידה הממשלתיות, שגרמו לאובדן כספי ציבור ולמשבר אמון בשלטון. ●

למשוך דולרים ממקורות שונים לצרכיה. המלחמה שפרצה בסוריה ב-2011 שינתה את המצב. כוחו הנוכח של ארטון חיזבאללה הרתיע גם הוא משקיעים זרים. כדי להמשיך את זרימת הדולרים, הכין נגיד הבנק תוכנית: הבנקים יציעו תנאים קורצים בריבית שנתית של 15%-20% לכל מי שיפקיד דולרים, ואף בשיעורים גבוהים יותר למי שיפקיד ליש"ט.

אבל הדרך היחידה של הבנקים לעמוד בכך, היתה כמו בתוכנית הונאת פיר" מידה קלאסית: לשלם למפקידים הראשוני נים בכספים של האחרונים. ברגע שהציבור הבין זאת, הכל קרס. בשנת 2019 הבנקים כבר לא היו מסוגלים להחזיר את הכספים שהופקדו אצלם. רשמית, שער החליפין נותר ללא שינוי, אבל בחיי היום-יום איבדה הלירה למעלה מ-90% מאז 2019 ועד 2021. שיעור האינפלציה הגיע השנה ליותר מ-100%. התוצר צנח.

גם לפני המשבר היו בלבנון פערים כלכליים ניכרים, כאשר האליטה הפוליטית מעשירה את עצמה באמצעות מעשי שחיתות. שלוש התפתחויות מאז 2019 החמירו את המצב:

< התוכנית להטיל מס על שיחות וואט"

שהגיעה לקריסה? כמו שקורה לעיתים קרובות במשברים פיננסיים, קודמת להם בועה שנדלה ומתנפחת בהדרגה עד לפיצוץ.

לאחר מלחמת האזרחים בלבנון (-1990) הצמידה המדינה את הלירה הלבנוני לית לודולר: 1,507 לירות לודולר. מדיניות זו הביאה יציבות, אבל גם חיבה את הבנקים המקומיים להחזיק כמויות גדולות של דול" רים. לבנון היא מדינה שמייצרת בעצמה רק חלק קטן מן הדרוש לה, וחברות לבנוניות נזקקו לדולרים כדי לממן ייבוא המהווה חלק משמעותי מהמשק. לבנון איזנה את תקציבה עם תקבולי תיירות, סיוע חוץ, רווחים מהת" עשייה הפיננסית שלה וסיוע ממדינות ערב במפרץ, שחיקו את יתרונות הבנק המרכזי.

אחד ממקורות הדולרים האמינים ביותר של הבנק המרכזי היה העברות כספים ממיליוני לבנונים שיצאו לעבוד בחו"ל. אפילו במשבר העולמי של 2008, שלחו לבנונים ששהו מחוץ למדינה כספים הביתה, קצב העברות הכספים הואט משנת 2011 כשכסוכים בין-עדתיים הובילו להסתידות פוליטית וחלק מהמזרח התיכון, כולל סוריה השכנה, נכנס לכאוס.

במשך שנים לא היתה ללבנון בעיה